

[Omsett av Arne Garborg]

LUDVIG HOLBERG:

JEPPE PAA BERGET
ELLER
BONDEN SOM VART BARON

ACTUS V.

SCEN. 1.

JEPPE (i Galgen). NILLE. DOMAREN.

NILLE (riv seg i Haaret, slær seg for Brystet og ropar:) Nei, nei; kann det vera Raad, at eg skal sjaa min snilde Mann hengja so skamlegt i ein Galge? Aa alra kjæraste Mannen min, tilgjev meg, um eg hev gjort deg imot. Aa; no vaknar Samvitet; no tregar eg men altfor seint, at eg var so strid med deg; no saknar eg deg; no skynar eg paa, kva for ein god Mann eg hev misst. Aa, um eg kunde berga deg fraa Dauden med mitt eige Liv og Blod! (turkar Augo og græt saart. No hev Dvaledrykken gjort fraa seg; Jeppe vaknar og finn seg hengjande i ein Galge med Henderne bakkbundne; han høyrer Kona si jamra og talar til henne.)

JEPPE. Slaa deg til Tøls, kjære Kona mi; me skal alle den Vegen. Gakk heim og tak Vare paa Huset ditt, og hav Umsut for Borni mine. Den raude Kufta mi kann du sauma um til vesle Kristoffer; det som vert att skal Martha hava til Luva. Sjaa for allting etter, at den brokute Hesten min vert væl stelt; for eg hev halde av det Dyret som han kunde vore Bror min. Var eg ikkje daud, so skulde eg segja deg ymist anna.

NILLE. A—a—a, kva er det? Kva høyrer eg? kann ein daud Mann røda?

JEPPE. Ikkje vert rædd, Nille; eg skal inkje vondt gjera deg.

NILLE. Nei men kjæraste Mannen min, kóss kann du røda, naar du er daud?

JEPPE. Eg veit kje sjølv, kóss det hev seg. Men høyr, Kona mi, fljug som ein Eld og faa meg hit for 8 Skilling i Brennevin; eg er meir tyrst no enn daa eg livde.

NILLE. Aa fy, ditt Beist, ditt Skarn, din forgiftige Fyllefant! Hev du ikkje drukke Brennevin nok i di Livstid? Tyrster din Hund enno, no du er daud? Det er aa vera Svin til Gagns, maa eg segja.

JEPPE. Hald Mund, ditt Skarn, og spring etter Bren- [side 34] nevin straks. Gjer du ikkje det, so Hunden rugge meg spøkjer eg ikkje kvar Natt i Huset. Du skal vita eg er ikkje rædd Meister Erik lenger; no kjenner eg, korkje Hogg eller Slag. (Nille spring inn etter Tampen og dengjer Jeppe i Galgen.)

JEPPE. Au, au, au! Lat vera, Nille, lat vera; du kann slaa meg ihel ein Gong til; au, au au!

DOMAREN. Høyr, Kjering; du maa ikkje slaa honom meir. Gjev deg til Ro; for di Skuld vil eg tilgjeva Mannen din Brøtet hans og døma honom til Liv att.

NILLE. Nei, nei, gode Herre; lat honom berre hengja; han er ikkje Liv verd.

DOMAREN. Fy; du er eit Skarns Kvende. Sjaa aa kom deg avstad, elles hengja me deg upp jamsides honom. (Nille rømer.)

SCEN. 2.

JEPPE. RETTEN.
(Jeppe vert nedtekin or Galgen.)

JEPPE. Aa, gode Domar, er det visst at eg er livande att, eller spøkjer eg?

DOMAREN. Du er heilt-upp livande; den Retten som kann døma fraa Livet kann døma til Livet att ogso. Kann du ikkje skyna det?

JEPPE. Nei Mari, um eg det skynar; eg trur at eg gjeng att og spøkjer.

DOMAREN. Aa din Gjekk; det er daa lett aa skyna; den som tek noko fraa deg, han kann gjeva deg det att, veit eg.

JEPPE. Fær eg daa freista aa hengja Domaren upp, so for Moro Skuld, og so sjaa um eg sidan kann døma honom til Livet att?

DOMAREN. Nei det er raadlaust; du er ingin Domar.

JEPPE. Men livande att er eg?

DOMAREN. Det er du.

JEPPE. So at eg spøkjer ikkje?

DOMAREN. Nei visst.

JEPPE. Eller gjeng att?

DOMAREN. Nei.

JEPPE. Eg er den same Jeppe paa Berget som eg fyrr var?

DOMAREN. Ja.

JEPPE. So eg er inkje Skrymt?

DOMAREN. Visst ikkje.

JEPPE. Vil han sverja paa at det er sant?

DOMAREN. Ja; eg sver paa at du er livande.

JEPPE. Bed Hunden ruggje deg paa, at det er sant.

DOMAREN. Naa; tru paa vaart Ord, og takka oss, at me hava vori so naadige aa døma deg til Livet att.

JEPPE. Hadde de ikkje sjølve hengt meg upp, so hadde eg gjerne takka dykk for at de løyste meg ned att.

DOMAREN. Roa deg, Jeppe, og seg oss til, naar Kòna di [side 35] slær deg oftare, so skal me nok vita Raad med det. Sjaa der hev du fire Riksdalar, som du kann halda deg lystig med ei Stund; og gløym ikkje aa drikka Skaal for oss.

(Jeppe kysser paa Handi og takkar. Retten gjeng).

SCEN. 3.

JEPPE (aaleine). No hev eg livt eit halvt hundra Aar; men i all den Tidi hev det kje hendt meg so mykje som paa desse tvo Dagarne. Det er nokre Fendens Sogur, naar eg rett skal tenkje etter; ein Time drukken Bonde, ein annan Time Baron, ein annan Time Bonde att; so dau; so livande i ein Galge, som er det mest forunderlege; kanskje naar ein hengjer livande Folk upp, so døyr dei, og naar ein hengjer upp daude, vert dei livande att. Eg tenkjer eit Glas Brennevin skal smaka herlegt etter dette. Hei, Jakob Skomakar, ut med deg!

SCEN. 4.

JAKOB SKOMAKAR. JEPPE.

JAKOB SKOMAKAR. Velkomen att fraa Byn! Fekk du den Saapa til Kjeringi?

JEPPE. Naa, din Fark; du maa vita kva Folk du røder med: Huva under Armen! For du er berre ein Karnali aa rekna for mot slik ein som eg.

JAKOB. Slike Ord tolde eg ikkje av ein annan, Jeppe. Men du unner Huset mitt ein dagleg Skilling; og so tek eg det ikkje so plent.

JEPPE. Huva under Armen, segjer eg, Skuster!

JAKOB. Kva er som hev hendt deg paa Vegen, med di du hev vorte so spansk?

JEPPE. Du maa vita eg hev vorte hengd, sidan eg rødde med deg.

JAKOB. Det er daa ikkje so svært fornæmt. Eg misunner deg ikkje den Lukka. Men høyr, Jeppe: der du drikk ditt Øl, fær du slaa ut din Berm; du drikk deg full andre Stadir, men kjem til mitt Hus berre naar du vil krangla.

JEPPE. Fort! Luva under Armen! Høyrer du ikkje kor det singlar i Lómma mi?

JAKOB (med Luva under Armen). Aa nei daa; kor hev du fenge dei Pengarne?

JEPPE. Av Baronskapet mitt, Jakob. Eg skal fortelja deg kva som hev hendt meg; men lat meg faa eit Glas Mjød fyrst; eg er for stor paa det no til aa drikka simpelt Brennevin.

JAKOB. Skaal, Jeppe!

JEPPE. No skal eg fortelja deg kva eg hev vori ute fyre. Daa eg var gjengin fraa deg, somna eg. Daa eg vakna att, [side 36] var eg Baron og drakk meg drukkin paa nytt Lag av Karnalisekk. Daa eg hadde somna av Karnalisekk, vakna eg upp paa ein Dunge. Daa eg hadde vakna paa den Dungen, lagde eg meg til aa sova att, i den Voni at eg skulde sova meg eit nytt Baroniskap til. Men eg fekk finna, at det gjeng ikkje alltid so; for Kjeringi vekkete meg med Meister Erik og drog meg inn etter Haaret; hadde ikkje minste Vyrndad for slik ein Mann som eg hadde vore. Daa eg var komen inn i Stova, vart eg kasta ut att hovudstup; og der saag eg ein Hop Snaalingar som ringa meg inne og dømde meg fraa Livet og drap meg med Forgift. Daa eg var daud vart eg hengd; og daa eg var hengd vart eg livande att; og daa eg var livande att, fekk eg fire Riksdalar. Soleis er Soga; men korleis slikt kann bera til, det vil eg beda deg tenkja etter.

JAKOB. Ha, ha, ha, det er ein Draum, Jeppe!

JEPPE. Hadde eg ikkje desse fire Riksdalarne enno, so vilde eg og billa meg inn at det var ein Draum. Gjev meg ein til, Jakob; eg vil ikkje tenkja paa den Galskapen meir, men drikk meg ein ærleg Rus.

JAKOB. Skaal, Herr Baron; ha, ha, ha!

JEPPE. Du skynar det kannhenda ikkje, Jakob?

JAKOB. Nei ikkje um eg stod paa Hovudet.

JEPPE. Difor kann det vera sant, Jakob; for du er ein Tosk og forstend ikkje det som mindre er.

SCEN. 5.

MAGNUS. JAKOB SKOMAKAR. JEPPE.

MAGNUS. Ha, ha, ha! no skal eg fortelja Dykk ei Pokker til Soge. Det er hendt ein Mann som heiter Jeppe paa Berget; honom fann dei drukken og sovande utpaa eit Jorde og hadde andre Klæde paa honom og lagde honom i den beste Sengi paa Herregarden; daa han vakna, innbillete dei honom, at det var han som var Baron; drakk honom so full att og lagde honom ut paa ein Dunge i dei gamle skitne Klædi hans; daa han vakna der att, innbillete han seg at han hadde vori i Paradis. Eg hørde Soga av Folket hjaa Godsforvaltaren og log meg mest ihel; kunde eg faa sjaa det Narret, so gav eg ein Dalar; ha, ha, ha!

JEPPE. Kor mykje er eg skuldig, Jakob?

JAKOB. Tolv Skilling. (Jeppe stryk seg um Munnen og gjeng skamfull.)

MAGNUS. Kvi giekk den Mannen so braatt?

JAKOB. Det er nett den [side 37] Mannen som hev vore ute for denne Soga.

MAGNUS. Er det Raad? Daa maa eg faa Tak i honom. Høyr, eit Ord, Jeppe: korleis stend det til i hi Verdi?

JEPPE. Lat meg vera.

MAGNUS. Kvi vart du ikkje verande der lenger?

JEPPE. Kva skil det deg?

MAGNUS. Aa, fortel oss noko um den Ferdi daa.

JEPPE. Lat meg gaa, segjer eg; elles gjer eg ei Ulukka paa deg.

MAGNUS. Aa, Jeppe, eg er so forviten.

JEPPE. Jakob Skomakar, hjelp meg. Finn du deg i, at det vert gjort Vald mot meg i Huset ditt?

MAGNUS. Eg gjer ikkje Vald mot nokon, Jeppe; eg berre spør spør kva du saag i hi Verdi.

JEPPE. Hei! Hjelp, Hjelp!

MAGNUS. Saag du ingen av Forfedrane mine der?

JEPPE. Nei dine Forfedrar maa vera paa den andre Staden, der, som eg vonar at du og andre Karnaliar kjem naar dei døir. (Slit seg laus og rømer).

SCEN. 6.

BARONEN. SEKRETÆREN. KAMMERTENAREN. 2 LAKEIAR.

BARONEN. Ha, ha, ha, den Soga var Gull verd; eg hadde aldri tenkt ho skulde gjort so mykje av seg. Kann du gama meg soleis oftare, Erik, so kjem du til aa staa deg serskilt godt hjaa meg.

ERIK. Nei, naadige Herre; eg vaagar meg ikkje til aa spela slik Komodie fleire Gonger; for hadde han kome til aa slaa Herren, som han hota med, so hadde det vorte ei stygg *Tragedie*.

BARONEN. Det er mi Tru sant. Eg var rædd nok for det; men eg var so glad i Historia, at eg hadde heller late meg slaa, ja eg trur heller eg hadde late honom hengja upp deg, Erik, enn eg hadde sagt fraa um det rette Samanheng. Du hadde det kannhenda paa same Maaten?

ERIK. Nei, naadige Herre; det var noko underlegt aa lata seg hengja for Moro; det hadde vorte altfor dyr Moro, det.

BARONEN. Naah, Erik, slikt hender kvar Dag. Det er nok av deim som lata Live fara for Hugnad Skuld, um ikkje paa den Maaten, so paa ein annan. Soleis t. D. er det ein som er veik av seg og ser fyraat, at han vil øyda Liv og Helsa med for mykje Drykk; men han gjeng Storm mot Likamen sin og vaagar tidt Liv og Helsa for ein lystig Kveld. Eller paa ein annan Maate: Storvisirarne i Tyrkland verta gjerne strangulera eller strøyppte, sume same Dagen dei verta Visirar, andre nokre Dagar etter; og [side 38] endaa storma alle fram til den Høgdi, liksom berre for aa verta hengde med ein høg Titel. Eller paa ein annan Maate: Officerar ofra gjerne, annankvar ein, baade Liv og Sjæl for aa faa Ord for Mod, og duellera for Ingenting jamvel med Overmennar, som dei vita vilja kvitta deim. Eg trur ogso det skulde vera mange hundrad Menneskje aa finna,

som for ei Elskhugsnatt gjerne lét seg drepa Morgonen etter. Ein ser i Umlægningar, at Hèrmenner i Hopetal røma og søkja av til umlægra Byar, som dei sjaa fyreaat vil gjeva seg straks, og som soleis til aa liva ein Dag godt lata seg hengja andre Dagen. Det eine er ikkje vitugare enn det andre. I gamle Dagar hev ein jamvæl sétt Filosofar stupa seg i Ulukka berre for aa verta roste etter dei var daude. Difor trur eg fullkomeleg, Erik, at du heller hadde late deg hengja, enn du hadde spillt denne gilde Historia.

Av dette Eventyr me, kjære Born, kann læra,
at den Ting: Smaafolk braadt aa lyfta upp til Æra,
det likso faarlegt er, som naar ein ned til Jord
den trykkjer, som ved Dygd og Daad er vorten stor.

Naar Bønder, Handverksfolk skal Styresmenner vera,
daa Styrestaven um til Ris seg snart kann gjera;
Tyrannar letteleg for Raadsmagt fær ein daa,
og kvar ein Smaaby kann til Rors ein Nero faa.

Tru Caius, Falaris vel fordom øva kunde
ein Husbondskap meir hard enn denne arme Bonde?
Med Galge, Stegl og Hjul han hota oss heilt harm,
fyr i si Herremagt han enn var vorten varm.

Me difor ikkje meir av Plogfolk Herrar lagar
og Bonde Magti gjev som uti fordoms Dagar;
for gamle Grillur, um dei att fekk Magti si,
all Herredom vel fekk gjort um til Tyranni.